

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԵՏՈՒԹՅԱՆ,
ՄՇԱԿՈՒՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԵՐԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՅԱՆԻ ԵՐԻՏԱՎԱՐԻ
ԳԵՏՆԵԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԵՍՆԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՆԿԱՄՈՒ)

ԵՐԵՎԱՆԻ
ԳԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍՏԱՐԱՆ

«ՉԵՆԿԵՉՈՒԹՅՈՒՆ»
ԳՆԱԶԱՐՄԱՆ ԲԵՆԵՎՈՅԻՆ
ԿՈՄՔԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱՆ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 2(3), 2019

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.ysu.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱԿՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 2(3), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

Տպագրվում է Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Համարը հրատարակության է երաշխավորել «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհուրդը

**Նվիրվում է Երևանի պետական համալսարանի
հիմնադրման 100-ամյակին**

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ՝ Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ

Անդամներ՝

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱՆԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Ջուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարեկ ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԱՆԿՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Օտտո ԼՈՒԻՏՏԵՐՅԱՆԴՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Համբուրգ, Գերմանիա)
Ռուզաննա ՀԱՎՈՐՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Մուշեղ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ՂԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Աշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 2(3), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 472 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 2-րդ համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Գերմանիան, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Հարավային Օսեթիան, Ռուսաստանի Դաշնությունը և Ուկրաինան ներկայացնող մոտ հինգ տասնյակ անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում զետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2019թ. սեպտեմբերի 12-15-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Հայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» միջազգային երիտասարդական 4-րդ գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

*Dedicated to the 100th Anniversary
of Yerevan State University*

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor

Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor

David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor

Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor

Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor

Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor

Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor

Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)

Julieta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor

Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor

Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)

Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)

Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor

Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor

Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor

Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)

Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor

Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Scientific Artsakh, № 2(3), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 472 pages.

The second issue of «Scientific Artsakh» journal 2019 comprises the scientific works of approximately 50 prominent and young scientists from Armenia, Artsakh, Germany, Islamic Republic of Iran, Poland, South Ossetia, Russia and Ukraine on the topical issues of social sciences.

The publication also contains the best scientific articles of the 4th international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 12-15, 2019 in Stepanakert

Издаётся решением учёного совета Ереванского государственного университета

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

*Посвящается 100-летию основания
Ереванского государственного университета*

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор

Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор

Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент

Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор

Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент

Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор

Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)

Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент

Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)

Джультетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор

Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор

Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент

Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)

Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор

Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор

Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор

Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)

Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)

Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор

Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор

Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент

Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор

Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор

Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 2(3), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 472 страниц.

В втором номере 2019 г. журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы выдающихся и молодых ученых из Армении, Арцаха, Германии, Исламской Республики Иран, Польши, Южной Осетии, России и Украины, исследующие актуальные вопросы общественных наук.

В издании размещены также лучшие научные статьи 4-ой международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 12-15 сентября 2019 года в Степанакерте.

Ալեն Ղևոնդյան. Անվտանգային ռիսկերի կառավարման հիմնահարցը ՀՀ ազգային անվտանգության ապահովման համատեքստում.....86

Ален Гевондян. The Issue of Security Risk Management in the Context of National Security of the Republic of Armenia

Ален Гевондян. Проблема управление рисками безопасности в контексте обеспечения национальной безопасности РА

Ռոբերտ Ղևոնդյան, Տաթևիկ Հայրապետյան. Ադրբեջանական ագրեսիայի կանխարգելումը՝ հասարակության սպասումների ուղղորդման միջոցով.....93

Robert Ghevondyan, Tatevik Hayrapetyan. The Prevention of Azerbaijani Aggression with Redirection of Social Expectations

Роберт Гевондян, Татевик Айрапетян. Предотвращение азербайджанской агрессии посредством каналирования ожиданий общества

Մարինե Մովսիսյան. Մասնակցային ժողովրդավարության և ազգային անվտանգության փոխհարաբերությունները՝ որպես պետականության ամրապնդման պայման.....103

Marine Movsisyan. Participatory Democracy and National Security Relations as a Condition for Statehood Strengthening

Марине Мовсисян. Отношения между партиципаторной демократией и национальной безопасностью как условие обеспечения государственности

Լիլիթ Չիչոյան. Պետական կառավարման որակը որպես պետության իմիջի արդիականացման գործոն. ազատության վիճակն աշխարհում (freedom in the world) միջազգային ինդեքսը Հայաստանի ու Արցախի համար.....112

Lilit Chichoyan. The Quality of Public Administration as a Factor of Modernizing the State Image: Freedom in the World International Index for Armenia and Artsakh

Лилит Чичоян. Качество государственного управления как фактор модернизации имиджа государства: международный индекс свободы в мире для Армении и Арцаха

Սոսլան Պլիև. Պետության կայացվածության հիմնական հատկանիշների գիտական սահմանումները.....124

Soslan Pliev. Scientific Definitions of the Main Signs of Public State

Сослан Плиев. Научные дифиниции основных признаков государственной состоятельности

Գուրգեն Սիմոնյան. Կենսատարածք. Հայաստանի աշխարհագրական քաղաքականությունն ու տարածքների արդյունավետ կառավարման հիմնահարցերը.....131

Gurgen Simonyan. Living Space: Armenian Geographical Policy and Matters of Territorial Good Governance

Гурген Симонян. Жизненное пространство: географическая политика армении и вопросы эффективного управления территорией

Էդգար Զալանթարյան. Կազմակերպությունների կազմակերպչական կառուցվածք և արդյունավետություն.....141

Edgar Kalantaryan. Organizational Structure and Effectiveness of Organizations

Эдгар Калантарян. Организационная структура и эффективность организаций

ԿԵՆՍԱՏԱՐԱԾՔ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՏԱՐԱԾԵՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ*

ԳՈՒՐԳԵՆ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱՎ փոխտնօրինության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ,
Քաղաքական գիտությունների թեկնածու
Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
gurgensimonyan4@gmail.com

Հողվածի նպատակը քաղաքական ինստիտուտների ու կենսատարածքի՝ ֆիզիկական աշխարհագրության, արժեքաբանական ու խորհրդանշական կապի հիմնավորումն է: Այգերը, հանդես գալով ուժի դիրքերից, մշտապես պարտադրել են մյուսներին աշխարհագրության իրենց իսկ ընկալումները: Այստեղից իրենց տիրապետման տակ գտնվող աշխարհագրական, ֆիզիկական երևույթներն օժտել են այնպիսի սիմվոլներով (անվանումներ, խորհրդանշաններ, էպոսներ), որոնք ընդմիջտ ամրացրել են այդ տարածությունների՝ ինչպես մշակութային, այնպես էլ իրավաքաղաքական պատկանելությունը դրանց հավակնող քաղաքակրթությանը:

Մեր խնդիրն է հիմնախնդիրը ներկայացնել ոչ թե որպես պատմագիտահետազոտական վեճի առարկա, այլ որպես մրցունակ ազգի ինքնանույնականացման գործիք:

Հետապոտության իրականացման ընթացքում կիրառվել են վերլուծության ինչպես պատմահամեմատական, այնպես էլ սեմանթիկական մեթոդներ:

Հետապոտության արդյունքում եկել ենք այն եզրահանգման, որ միանգամայն օրինաչափ է, երբ միևնույն աշխարհագրական տարածության վերաբերյալ տարբեր քաղաքակրթություններ ունեն միմյանցից տարբերվող, հաճախ իրարամերժ մոտեցումներ: Մրցունակ է այն հանրույթը, որը պատմական արդարության համատեքստում կարողանում է խմբագրել անցյալի իրողությունները և սրբագրել այն երևույթները, որոնք ընկած են իրենց քաղաքակրթական ինքնության հիմքում:

Վերոգրյալը հնարավորություն է ընձեռում պարզացող ու մրցունակ ազգին պատմական փաստերի և քաղաքացիական հասարակության համառ ջանքերի շնորհիվ հերքել այդ տարածությունների հանդեպ մյուսների կողմից առաջարկվող էպոսները՝ դրանց պրկելով ռացիոնալ, պատմահիմնական հիմքերից և այդ ֆիզիկական, մենթալ ու վիրտուալ տարածությունների հանդեպ ձևավորելով լեգիտիմ հավակնություններ:

Հիմնաբառեր՝ կենսատարածք, ռավմավարություն, շահեր, հաղորդագրություն, անվտանգություն, ինքնակառավարում, գաղափարախոսություն, հաղորդակցություն, աստիճանակարգում, կենտրոն:

«Լա, ով առաջինը սահմանազատեց հողակտոր, հանդգնեց հայտարարել՝ «սա ի՛մն է», և գտավ մարդկանց, որոնք հեշտությամբ հավատացին իրեն, քաղաքացիական հասարակության իրական հիմնադիրն էր»²⁵⁷:

* Հողվածը ներկայացվել է 02.10.2019թ., գրախոսվել՝ 30.10.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 12.12.2019թ.:

²⁵⁷ Rousseau Jean-Jacques. Collection complete des œuvres de J. J. Rousseau, citoyen de Geneve. Tome premier. Contenant les ouvrages de Politique. A Geneve, M. DCC. LXXXII. (1782), 87 p., Discours

«Դատողություններ մարդկանց միջև
անհավասարության մասին» (1755)
ժան-ժակ Ռուսո (1712-1778)

Ավանդաբար ներկայիս Հյուսիսային Կովկասի (*ՌԴ Հյուսիսկովկասյան դաշնային շրջան*²⁵⁸) տարածքը և այն տարածաշրջանը, որը մեր օրերում թյուրիմացաբար անվանում են Հարավային Կովկաս կամ Անդրկովկաս, երբեմն էլ՝ Այրկովկաս, համարվել է «Ասիայի անբաժանելի մասը»²⁵⁹: Տարբեր ժամանակներում Եվրոպան Ասիայից սահմանազատել են տարբեր կերպ (Տե՛ս *Զարոնեյ N°2*): Այդ սահմանազատումները, որպես կանոն, անցել են բնական անջրպետերով՝ խոշոր գետեր, ծովեր, օվկիանոսներ, նեղուցներ, լեռնազանգվածներ և իրենց հիմքում գրեթե միշտ կրել են ոչ այնքան քաղաքակրթական, մշակութային տրամաբանություն, որքան քաղաքական դրդապատճառներ: Ուժեղ պետությունները, հաղթելով պատերազմներում, իրենց աշխարհագրական քաղաքականությունն են պարտադրել պարտված պետություններին և պետականագուրկ ժողովուրդներին:

Շվեդիայի մենիշխան Կարլ XII (1697-1718թթ.) թագավորական բանակի սպա, գիտնական Ֆիլիպ Յոհան Ֆոն Ստրալենբերգը (1676-1747 թթ.) 1730 թվականին հրապարակեց Նոր քարտեզ, որով առաջարկում էր Եվրոպայի ու Ասիայի սահմանազատումը պատմության մեջ առաջին անգամ կատարել Ուրալյան լեռնաշղթայով (Տե՛ս *Զարոնեյ N°2*): «Հյուսիսային և արևելյան մասերը Եվրոպայի և Ասիայի»²⁶⁰ գրքում նա առաջարկեց երկու աշխարհամասերի սահմանն անցկացնել Հյուսիսային սառուցյալ օվկիանոսից սկիզբ առնող Ուրալյան լեռնաշղթայով. «Հյուսիսից Հյուսիսային սառուցյալ օվկիանոսից մինչև Տազովյան հրվանդան, Պեչորա և Օբ գետերի միջակայքով, 100 վերստ լայնությամբ դեպի հարավ մինչև 50⁰ հյուսիսային լայնություն, այսինքն՝ մինչև Սամարա գետի գլխամաս: Այնուհետև Ստրալենբերգը սահմանը տարավ Սամարա գետով՝ նույնպես լեռնոտ վայրերով մինչև Վոլգա, Վոլգայով ներքև՝ մինչև Կամիշենկա, դրանով էլ մինչև Դոնի կորություն, որտեղ հյուսիսային մասից թափվում է Իլովյա գետը՝ հյուսիսային լայնությամբ մոտավորապես 49 ½⁰ և, վերջապես, Դոնով ներքև»²⁶¹:

1736 թվին մեկ այլ գիտնական՝ ռուս պատմաբան, աշխարհագրագետ Վասիլի Տատիշևը (1686-1750թթ.), համաձայնվելով Ստրալենբերգի տեսակետին, Ուրալյան լեռնաշղթան համարեց իբրև Եվրոպան Ասիայից անջատող բնական անջրպետ. «հույժ պատշաճ և բնական դիրքով հարմար է սահմանը անցկացնել Վալգաչի նեղուցից Մեծ Պլետով (Ուրալյան լեռնաշղթայով - Ա. Չ.) և Յայկով (Ուրալ գետով - Գ. Ս.), ներքև՝ մինչև Կասպից ծովը, մինչև Կումա գետը կամ մինչև Տաուրյան լեռները (Կովկաս - Ա. Չ.), այստեղից էլ դեպի Դոնի գետաբերան, հետո Ազովի և Սև ծովեր, իսկ հետո՝ Կոստանտնուպոլի նեղուցով դեպի Միջերկրական ծով»²⁶²:

Վերոգրյալից հստակ երևում է, որ պատմության մեջ երբևէ Եվրոպան չի տարածվել Ուրալյան լեռնաշղթայից արևելք՝ Կումա-Մանիչյան ցածրությունից հարավ Ռուսաստանը դարձնելով անդրաշխարհամասային «**transcontinental country**» երկիր (Տե՛ս *Զարոնեյ N°1, N°3*): Հաջորդիվ կպարզաբանենք, որ մինչև ռուսական պետության

sur l'origine et les fondemens de l'inégalité parmi les homes. Bibliothèque publique de Genève. Q 114 https://www.e-rara.ch/gep_r/content/pageview/2247364, (<https://www.rousseauonline.ch/Text/discours-sur-l-origine-et-les-fondemens-de-l-inegalite-parmi-les-hommes.php>).

²⁵⁸ <http://www.kremlin.ru/acts/news/6666>.

²⁵⁹ Большая советская энциклопедия: (в 30 т.), гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. Том 9: Евклин-Ибсен. М.: Советская энциклопедия, 1972, 10 с.

²⁶⁰ Stralenberg Ph. I. «Das Nord- und Ostliche Teil von Europa und Asia», - Stockholm, 1730 (<https://archive.org/details/dasnordundostli00kruegoog/page/n8>).

²⁶¹ Чубарян А.О. Российский европеизм. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005, 89 с.

²⁶² Նույն տեղում:

ընդլայնումը դեպի Կովկասյան լեռներ և դրանցից էլ հարավ, մինչև Արաքս գետի ավազան, Կովկասը երբեք չի եղել տարածաշրջան, այդ անունով հայտի է եղել միայն Սև ծովից Կասպից ձգվող լեռնաշղթան:

XIX դարի ռուսական նվաճումները կայսրության հարավում ներառեցին նոր տարածքներ, որոնք ենթարկվեցին վարչատարածքային բաժանումների ռուսական ավանդույթներին ու կանոններին:

1804-1813թթ.-ի ռուս-պարսկական պատերազմից հետո կնքված «24.10.1813թ. Գյուլիստանի հաշտության պայմանագրի»²⁶³ և 1826-1828թթ.-ի ռուս-պարսկական պատերազմի ռուսական հաղթանակը ամրագրող «10.02.1828 թ. Թուրքմենչայի հաշտության պայմանագրի»²⁶⁴ արդյունքում ռուսական կայսրությունը ընդլայնվեց Կովկասյան լեռնաշղթայից հարավ՝ հասնելով մինչև Արաքս և Քուր գետերի ջրբաժան և նվաճելով ներկայիս Վրաստանի, Հայաստանի, Արցախի ու Ադրբեջանի տարածքները:

Հայաստանի կովկասացման լայնածավալ գործընթացը հայեցակարգային տեսքի բերվեց ռուս համհարզ, պրոֆեսոր Ս.Մ. Լիտվինովի (1844-1900թթ.) նախաձեռնությամբ: Նրա «Ռուսաստանի ծայրամասերը: Կովկաս. ռազմաաշխարհագրական ակնարկներ» գիրքը (1884 թ.) դարձավ Արաքսից հյուսիս ընկած Արևելյան Հայաստանի, Վիրքի, Շիրվանի տարածքները, դարձան Կովկասյան լեռնաշղթայից հյուսիս ընկած վարչատարածքային միավորի հարավային շարունակությունը. «Կովկասյան լեռների գլխավոր շղթան, որը հարավարևելյան կողմում ձգվում է 1372 վերստ (190 մղոն), ծովերի միջակայքում, իրենից ներկայացնում է հրաշալի միանմանություն և կիսում է Կովկասը երկու մասի՝ Հյուսիսային Կովկասի և Անդրկովկասի...»²⁶⁵:

Պատմական տեսանկյունից ոչ մի տարօրինակ բան չկա, որ Ռուսաստանն իր հայեցողությամբ է վերաձևակերպել իր կողմից նվաճված նոր տարածքների վարչատարածքային կառուցվածքը՝ ելնելով ոչ թե այդ տարածքների վրա ապրող բնիկների պատմական արդարության տեսանկյունից, այլ իր իսկ կայսրության ռազմաքաղաքական շահերից: Սակայն տարօրինակ ու անտրամաբանական է այն, որ Հայաստանի Հանրապետությունը, լինելով միջազգային իրավունքի լիիրավ սուբյեկտ, չի խմբագրում իր արբետիպերը՝ ելնելով Հայաստանի ազգային շահերից և հայ ազգի պատմական հիշողություններից ու արդարության ակնկալիքներից (Տե՛ս *Զարոնեկ N°4*):

Բացի բարոյահոգեբանական հանգամանքից առկա է նաև ձևախեղված պատմության առողջացման խնդիր: Գաղտնիք չէ, որ մեր թշնամիները վաղուց շրջանառում են հայերի «եկվոր» լինելու հիպոթեզը՝ Արցախյան հակամարտության կարգավորման գործընթացում փորձելով զրկել հայկական կողմին բնիկների կարգավիճակով հանդես գալու բարոյական առավելությունից: Հայկական եթնոտիպը՝ մարդաբանական տեսակը, մերձավորարևելյան է, հայերենը պատկանում է հնդեվրոպական լեզվաընտանիքին, ուստի ներկայիս Հայաստանի ու Արցախի տարածքները Կովկասյան տարածաշրջանի մեջ դիտարկելը խթանում է թշնամի երկրների հակահայ քարոզչությանը: Այստեղից հարց է ծագում՝ «Ի՞նչ գործ ունի մերձավորարևելյան ազգը Կովկասում, որը կովկասցիների բնօրրանն է» (Տե՛ս *Զարոնեկ N°6*):

Վերոնշյալ հայատյաց քարոզչության վտանգավոր ազդեցությունը չեզոքացնելու համար վաղուց ժամանակն է ամեն ինչ իրենց անունով կոչելը: Օր առաջ պետք է

²⁶³ http://hrono.ru/dokum/1800dok/18131012ru_per.php.

²⁶⁴ <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/FOREIGN/turkman.htm>.

²⁶⁵ Литвинов М. _Окраины России. Кавказ: военно-географические очерки. Издание второе, исправленное. Дозволено цензурой С.-Петербург, 29-го марта 1884 г. СПб: Тип. Департамента делов, 1884, 52 с.

հրաժարվել օտար պետության վարչատարածքային միավորի անվանումից, և Հայաստանը տեղորոշել հազարամյակների ընթացքում հայտնի, սակայն առժամանակ մոռացված «Հայկական լեռնաշխարհ» տեղանունով (Տե՛ս *Զարոնեյ N°4*):

Հայաստանը դեռևս Յերոդոտեսի (մ.թ.ա 484 – մ.թ.ա. 425) և Պոմպոնիոս Մելայի (15-60 թթ.) (Տե՛ս *Զարոնեյ N°7, N°8*) ժամանակներից մինչև 18-րդ դարի գրեթե բոլոր քարտեզներում²⁶⁶ ընկալվել է որպես Ասիայում տեղակայված մերձավորարևելյան երկիր:

ԱՄՆ Կենտրոնական հետախուզական վարչության (ԿՀՎ) «**Central Intelligence Agency**» պաշտոնական կայքում Հայաստանը նկարագրված է որպես ասիական երկիր. «Հայաստանը տեղակայված է Հարավարևմտյան Ասիայում, Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև: Նկատառում. Հայաստանը ինքն իրեն համարում է Եվրոպայի մաս. աշխարհաքաղաքականորեն այն կարելի է դասակարգել որպես Եվրոպայի կամ Մերձավոր Արևելքի կամ միաժամանակ երկուսի տիրույթում»²⁶⁷:

Վերոգրյալից կարելի է ենթադրել, որ մուրրության աղբյուրը Հայաստանում է, որտեղ հայերն իրենց կոչում են կովկասցի, իսկ իրենց երկիրը համարում են կովկասյան: Բոլորը ճանաչում են իրենց շրջապատող աշխարհն այնպես, ինչպես եղել է ու այնպես, ինչպես կա, իսկ Հայաստանում դեռևս շատ են հնացած, արդիականությունը կորցրած, հետադիմական, ծայրամասային, հաճախ վտանգավոր գաղափարները սնող մտքերը:

«Ճանաչիր և մեզ ճանաչելուց առաջ իմացիր, որ աշխարհի վրա արևի առաջին ծագումից ի վեր, մեր Աղվանից և Ալանների սահմանից մինչև հարավ՝ դեպի մեր Կորճկահայքը, Տորոս լեռան ստորոտից մինչև արևմուտք՝ դեպի մեծ Անտիոք, Միջերկրական ծովի ափը, այդ վայրից էլ հյուսիս, մինչև Մամաստիա, այնտեղից էլ մինչև արևմուտք, դեպի Կիլիկիա՝ մեր աշխարհը Երրորդ Հայքի, Կիլիկիայից հյուսիս, միջև Լեւո Պոնտոս ու Սև ծովի ափը, այնտեղից էլ հյուսիս-արևելք մինչև մեր Տայք աշխարհը, Տայքից էլ արևելք, մինչև մեր Աղվանք աշխարհը և ալանների դուռը: Արևմուտքում, Միջերկրական ծովի ափից և Մեծ Անտիոքից մինչև արևելք, դեպի Տավրոսյան լեռնաշղթայի վերջը, մինչև գիլանի հարևանությամբ Կասպից ծովի ափը: Հարավում Տավրոս լեռան ստորոտից մինչև հյուսիս՝ որ սուլթանիոսից արևելք է, մինչև ալանների սահմանները, և այն, որ Հարավում է փոքր փոքր, հազբակաից մինչև մեր Տայք աշխարհը, և արևմտյան կողմում մեծ Անտիոքից դեպի հյուսիս-արևմուտք, մինչև Լեւո Պոնտոս, Լեւո Պոնտոսից էլ դեպի հյուսիս-արևելք մինչև մեր Տայք աշխարհը, Տայքից էլ արևելք, մինչև ալանների սահմանը՝ Կասպից ծովի ափը, այս տիրույթում գտնվող ամբողջ աշխարհը իր բոլոր լեռներով, բլուրներով, անտառներով, ծովերով, լճերով, գետերով, աղբյուրներով, քաղաքներով, գավառներով, դաշտերով, գյուղերով, տներով, բնակատեղերով և այն ամբողջով, որ կա երկրի վրա ու ծովերի խորքում, գետերում, աղբյուրներում, բնության մեջ գոյություն ունեցող, մարդկանցով և անասուն կենդանիներով, գազաններով, սողուններով, թռչուններով և ամբողջ երկրի կենդանիներով և անտառի բերքով կար և մնում է Հայաստան անունով երկիր, որտեղ բնակվում են Հայի բնությամբ մարդիկ: Հայոց երկրի երեսին և ծովերի խորքում գոյություն ունեցող անասուն կենդանիները միասնաբար հանդիսանում են ՀԱՅ ԱԶԳԻ ժառանգությունը, երկրից ոչ ավելին ոչ էլ գեթ մեկ քայլ պակաս: Պահպանեցի տունը հայոց համաձայն Հայաստանի օրենքների մինչև հավիտյան»²⁶⁸:

«Որոգայթ փառաց» (1773)
Շահամիր Շահամիրյան (1723-1798)

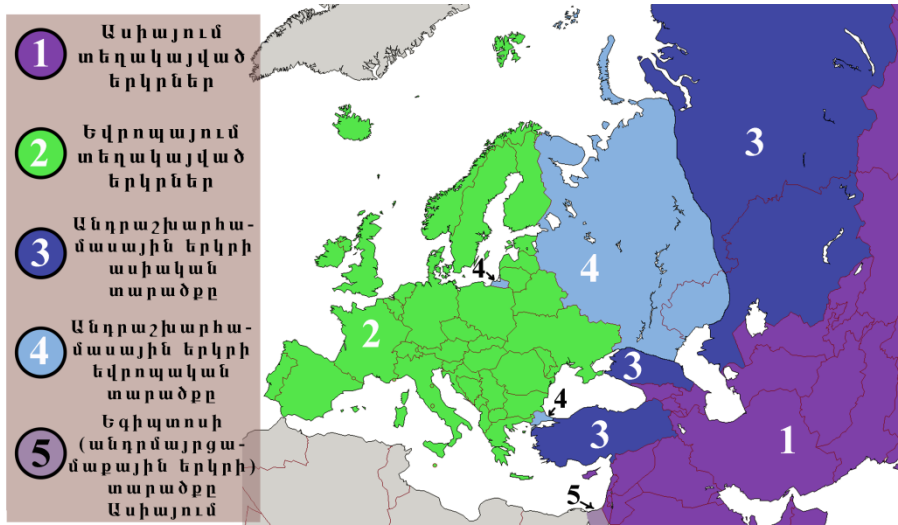
266

David Rumsey map collection. Cartography associates.

<https://www.davidrumsey.com/view/atlases#world-atlases-1570-1800>.

267 <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/276.html>.268 <http://www.digilib.am/book/195/199/2611/?siteMapItem=authors&lang=en>.

Քարտեզ N°1

Քարտեզ N°2

	Ա	Ստրալենբերգի սահման, որը կիրառվում է միջազգային աշխարհագրական միության կողմից Ուրալյան լեռնաշղթայով Էմբա գետ, այնուհետև Կասպից ծովով-Կումա-Մանիչյան ցածրություն (Կումա, Մանիչ և Ներքին Դոն գետեր)
	Բ	Ուրալյան լեռնաշղթայով Ուրալ գետ
	Գ	Յուգորյան նեղուցի հրվանդանով Պայ-Յոյ լեռներ, այնուհետև Ուրալյան լեռնաշղթայով Ուրալ գետ
	Դ	Ուրալյան լեռնաշղթայով դեպի Ղազախստանի պետական սահման, մինչև Կասպիցի ջրամբար
	Ե	Կովկասյան լեռնաշղթայի հյուսիսային ստորոտ
	Զ	Մեծ Կովկասյան լեռնաշղթայի ջրբաժանի գիծ (ժամանակակից հիմնական բնորոշում)
	Է	Կովկասյան լեռնաշղթայի հարավային ստորոտ
	Ը	Ռիոն և Զուր գետերի հոսանքով
	Թ	Փոքր Կովկասի լեռնաշղթայով մինչև Զուր և Արաքս գետեր
	Ժ	ՍՍՐՄ նախկին սահման

Զարտեպ N^o3

**Եվրոպա և Ասիա աշխարհամասերի
ժամանակակից սահմանները արևելքում և
հարավ-արևելքում**

**ՌԴ Գյուևիսկովկասյան
դաշնային շրջան**

Զարտեպ N^o4

Հայկական Լեռնաշխարհ

Հայերը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի

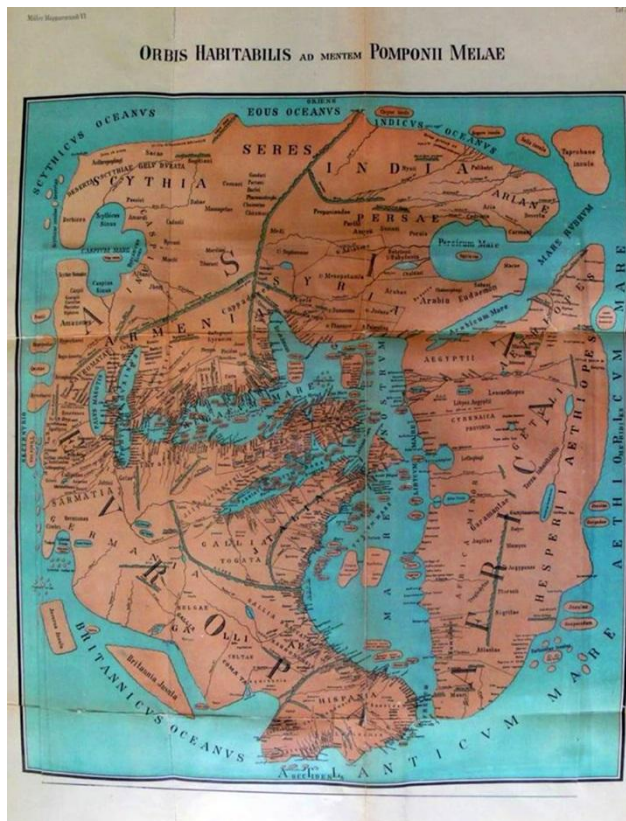
Պատմական փաստերի ներգալիտման օրինակ

Քարտեզ N°7

Աշխարհը ըստ Հերոդոտեսի (մ.թ.ա. 450)

Քարտեզ N°8

Պոմպոնիոս Մելայի հին աշխարհի քարտեզը

**LIVING SPACE:
ARMENIAN GEOGRAPHICAL POLICY AND MATTERS OF
TERRITORIAL GOOD GOVERNANCE**

GURGEN SIMONYAN

*Institute of Philosophy and Law of NAS RA,
PhD in Political Sciences,
Yerevan, Republic of Armenia*

The purpose of the article is to substantiate the value and symbolic connection of political institutions with the living space of the nation. Nations, acting from a position of strength, have constantly forced others to accept their own perceptions of geography. Independent nations attached themselves to geographic and physical phenomena subject to such symbols (names, signs, myths) that forever affirmed both the cultural and the political and legal belonging of these spaces to civilizations claiming them.

Our task is to present the problem not as a subject of a historical, scientific-research debate, but as one of the instruments of self-identification of a competitive nation.

In the course of the study, both historical-comparative and semantic methods of analysis were applied.

The study concluded that it is completely natural that different civilizations have different, often conflicting, relations that are tangential to the same geographical space. Competitive is the community that, in the context of historical justice, is able to edit past events and adjust the concepts, which underlie their civilizational identity.

The foregoing provides an opportunity for a developing and competitive nation, due to historical facts and hard work of civil society, to deny other epics about these spaces proposed by others, depriving them of rational, historical and legal foundations and forming legitimate claims in relation to these physical, mental and virtual spaces.

Key words: *Living space, strategy, interests, message, security, self-government, ideology, communication, classification, center.*

ЖИЗНЕННОЕ ПРОСТРАНСТВО: ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА АРМЕНИИ И ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИЕЙ

ГУРГЕН СИМОНЯН

*Институт философии, социологии и права НАН РА,
кандидат политических наук,
г.Ереван, Республика Армения*

Цель статьи – обосновать ценностную и символическую связь политических институтов с жизненным пространством нации. Нации, выступая с позиции силы, постоянно принуждали других принимать собственное восприятие географии. Свободные нации придавали подвластным себе географическим, физическим явлениям такие символы (наименования, знаки, мифы), которые навсегда утверждали как культурную, так и политико-правовую принадлежность этих пространств соответствующим цивилизациям.

Наша задача – представить проблему не в качестве предмета исторического, научно-исследовательского спора, а как один из инструментов самоидентификации конкурентоспособной нации.

В ходе исследования были применены как историко-сравнительные, так и семантические методы анализа.

В результате исследования мы пришли к выводу о закономерности того, что разные цивилизации имеют разные, часто взаимоисключающие подходы к одному и тому же географическому пространству. Конкурентоспособно то сообщество, которое в контексте исторической справедливости в состоянии редактировать прошедшие события и корректировать понятия, которые лежат в основе их цивилизационной идентичности.

Вышесказанное предоставляет возможность развивающейся и конкурентоспособной нации, благодаря историческим фактам и упорным трудам гражданского общества, отрицать предложенные другими мифы об этих пространствах, лишая их рациональных, историко-правовых основ и формируя легитимные притязания по отношению к этим физическим, ментальным и виртуальным пространствам.

Ключевые слова: *жизненное пространство, стратегия, интересы, послание, безопасность, самоуправление, идеология, коммуникация, классификация, центр.*